

HUQUQSHUNOS YETUK KADR BO‘LIB SHAKLLANISHIDA TANQIDIY FIKRLASHNING AHAMIYATI

Toshkent viloyati yuridik
texnikum o‘quvchisi
Zokirova Xilola Toyirjon qizi

Annotatsiya: ushbu maqolada huquqshunosning tanqidiy fikrlashini takomillashtirish asoslari, turli yondoshuvlar, tanqidiy fikrlashni mustahkamlash, nostandart sharoitlarda ijodiy yondash, o‘z fikrlarini aniq va o‘ylab ifoda etish imkoniga ega bo‘lish jarayonlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: kasbiy ko‘nikma, tanqidiy fikrlash, nostandart yondoshuv, tahlil va muhokama, fikr va mulohaza.

Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda oliy ta‘limning ustuvor yo‘nalishlaridan biri zarur kasbiy bilimga ega, mustaqil va mas‘uliyatli qarorlarni qabul qila oladigan, nostandart sharoitlarda ijodiy yondashadigan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashdir.

Bu xislatlar yuksak intellektual salohiyatni talab etadigan yuridik kasb egasi uchun o‘ta dolzarb bo‘lib, buning asosida mavjud muammolarni har tomonlama anglash va uni ijodiy hal etish malakasi shakllanadi. Ushbu professional kompetentlik uchun tanqidiy fikrlashning yuqori darajasi muhim ahamiyatga ega.

“Tanqidiy fikrlash” atamasidan pedagogik muhitda anchadan beri foydalanib kelinadi va turli pedagoglar buni xilma-xil tarzda tushunadilar. Ko‘pchilik o‘qituvchilar va metodistlar uchun tanqidiy fikrlash “yuqori tartibdagi” fikrlashni bildiradi. Yuqori degani shu ma‘nodaki, u, Benjamin Blum tizimiga ko‘ra, o‘rganish qobiliyatlarining oliy pog‘onasida turadi.

Faylasuflar tanqidiy fikrlash deganda, odatda mantiqiy fikrlash va isbotlash ko‘nikmalarini tushunadilar, uning yordamida talabalar diqqat bilan o‘qish, chuqur munozaralar yuritish va yozuvda o‘z fikrlarini aniq va o‘ylab ifoda etish imkoniga ega bo‘ladilar. Adabiyot nazariyotchilari va tarixchilar uchun matnning tarkibiy qismlarini ajratishga va matnning kitobxonga ta‘sir qilish usullarini tanqidiy qayta mushohada qilishga hamda muallif asarni yaratishda amal qilgan sababalarni aniqlashda yordam beradigan matnga yondashish “tanqidiy” deb hisoblanadi.

Dayana Xalpern “Психология критического мышления” kitobida tanqidiy fikrlash “fikr yuritishning shunday ko‘rinishini anglatadiki, u vazminlik, mantiq va maqsadga yo‘naltirilganlik bilan ajralib turadi”, deydi.

Djenni Stil, Kurt Meredit, Charlz Templarning “Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun o‘qish va yozish” loyihasida quyidagicha ta‘kidlanadi: “Odam tanqidiy fikrlar ekan,

u yoki bu g'oyalar bilan tanishadi, ularni amalga oshirishdagi mumkin bo'lgan oqibatlarini ham e'tiborga oladi. Bunda odam bu g'oyalarni dastlab ma'lum darajadagi ishonchsizlik bilan idrok qiladi va qarama-qarshi nuqtai nazarlar bilan taqqoslaydi. Ularni asoslash uchun qo'shimcha mulohazalar tizimidan foydalanadi va bular asosida o'z nuqtai nazarini ishlab chiqadi". Tanqidiy fikrlash – g'oya va imkoniyatlarning ijodkorlik bilan uyg'unlashuvi, konsepsiya va axborotlarni qayta fikrlash va qayta qurishdek murakkab jarayondir. Tanqidiy fikr egasiga hiyla-nayranglar kamroq ta'sir qiladi, o'zining shaxsiy qarashlar tizimi bo'lgani uchun ular turli xavf-xatardan holi bo'ladilar.

Tanqidiy fikrlash – bu baholash, xulosa qilish, sharhlash va tahlil qilish kabi asosiy qobiliyatlar majmui.

Tanqidiy fikrlashning elementlari quyidagilardan iborat:

Birinchidan, tanqidiy fikrlash – bu mustaqil fikrlashdir.

Tanqidiy fikrlash tamoyillari har bir kishi boshqalarnikidan mustasno holda o'zining g'oyasi, baholashi va ishonchiga ega bo'lishida aks etadi. Zero, hech kim biz uchun tanqidiy fikrlab bermaydi. Biz faqat o'zimiz uchungina shunday fikrlay olamiz. Demak, fikrlash yakka tartibli xarakterga ega bo'lgandagina, uni tanqidiy fikrlash deyish mumkin. Talabalar o'z aqli, fikrlashi va eng murakkab savollarga ham o'zlari javob topa olish erkinligiga ega bo'lishi kerak. Qanday fikrlash zarurligini har bir talaba o'zi uchun o'zi hal qiladi. Shunday qilib, *mustaqillik* tanqidiy fikrlashning eng muhim jihatlaridan biridir.

Ikkinchidan, axborot tanqidiy fikrlashning natijasi emas, balki uning boshlanishidir.

Bilim odamni tanqidiy fikrlashga undovchi motiv hisoblanadi. "Bo'sh kalla bilan fikrlash qiyin", deyishlari bejiz emas. Murakkab fikrni yaratish uchun anchagina "xom ashyo" – dalillar, g'oyalar, matnlar, nazariyalar, ma'lumotlar, konsepsiyalarni qayta ishlash zarur.

Har qanday yoshda ham tanqidiy fikrlash mumkin: hatto birinchi sinf o'quvchilarida ham muayyan hayotiy tajriba va bilimlar mavjud bo'ladi.

Bolalarning fikrlash qobiliyati o'qitish natijasida yanada takomillashib boradi. Hatto juda yosh bolalar ham tanqidiy fikrlash va butunlay mustaqil fikrlash qobiliyatiga ega. Aynan tanqidiy fikrlash tufayli odatdagi bilish jarayoni alohidalik va anglashuvchanlik, uzviylik va samaradorlik kasb etadi.

Uchinchidan, tanqidiy fikrlash, savolning qo'yilishi va hal qilinishi zarur bo'lgan muammoni aniqlashdan boshlanadi.

Inson o'z tabiatiga ko'ra qiziquvchandir. Biz biron-bir yangilikni sezar ekanmiz, albatta, uning mohiyatini bilishni xohlaymiz. Qandaydir tarixiy obidani ko'rar ekanmiz, bizda uning ichkarisiga kirish istagi paydo bo'ladi.

"Barcha hayvonot olamida, – deb yozadi kimyogar va faylasuf Mikael Poloniy, – uning eng sodda shakli bo'lgan chuvalchangdan, ehtimol hatto amyobadan boshlab, biz abadiy

ehtiyotkorlik harakatini, ehtiyojni bevosita qondirishga bog‘liq bo‘lmagan izlanuvchanlik faoliyatini: har qanday jonli mavjudotni o‘z atrofini aql-zakovat bilan nazorat qilishga intilishini kuzatamiz”.

Qiziquvchanlik har qanday tirik mavjudotning ajralmas xususiyatidir. Bu xususiyat yosh bolalarda, ayniqsa, kuchli bo‘ladi. Biroq har qanday bosqichdagi haqiqiy bilish jarayoni talabaning muammoni hal qilishi, o‘zining shaxsiy qiziqishlari va ehtiyojlaridan paydo bo‘lgan savollarga javob izlashi bilan belgilanadi.

To‘rtinchidan, tanqidiy fikrlash ishonchli dalillarga intiladi.

Tanqidiy fikrlovchi kishi muammoning o‘z shaxsiy yechimini topadi va bu qarorni oqilona, asosli dalillar bilan mustahkamlaydi. U boshqa qarorlar bo‘lishi mumkinligini ham tan oladi, lekin o‘zi tanlagan qaror boshqalarga nisbatan eng mantiqiy va oqilona ekanini isbotlashga harakat qiladi.

Ishonchli dalillar, unga qarama-qarshi dalillarning mavjud bo‘lishi, ularni yo oshirib ko‘rsatilishi yoki qabul qilinishi mumkinligini ham hisobga olgandagina yutadi. Boshqacha nuqtai nazarlarning tan olinishi ishonchli dalillarning ta’sir kuchini yanada oshiradi. O‘ta ta’sirchan dalillar bilan qurollangan tanqidiy fikrlovchi kishi, hatto, katta obro‘ga ega bo‘lgan fikrga ham qarshi tura oladi, bunday kishining fikrini amalda o‘zgartirish mumkin emas.

Beshinchidan, tanqidiy fikrlash – ijtimoiy ham hisoblanadi (har bir inson ijtimoiy organizmdir).

Har qanday fikr boshqalar bilan o‘rtoqlashilgandagina o‘tkirlashadi yoki faylasuf Xanna Arendt yozganidek, “kimningdir huzurimda bo‘lishi, meni barkamollikka erishtiradi”. Bahslashuvda, o‘qiganimizda, muhokamada ishtirok etganimizda, e’tiroz bildirganimizda, boshqalar bilan fikr almashganimizda biz o‘z nuqtai nazarimizni aniqlashtiramiz va uni chuqurlashtiramiz.

Shuning uchun ham tanqidiy fikrlash yo‘nalishida ishlaydigan o‘qituvchi vazminlik, boshqalarni eshitishga o‘rganish, o‘z fikriga javobgarlik kabi o‘zaro samarali fikr almashish uchun zarur bo‘lgan sifatlarni shakllantirishga ko‘proq e’tibor beradi. Shu tariqa bu o‘qituvchilar o‘quv jarayonini auditoriyadan tashqarida kechayotgan haqiqiy hayotga yaqinlashtirishga erishadilar.

Tanqidiy fikrlash yozma ishda yaqqolroq namoyon bo‘ladi. Yozuvda fikrlash jarayonini kuzatish mumkin bo‘ladi va bu o‘qituvchi uchun ham qulaylik yaratadi. Yozayotgan talaba doimo faol bo‘ladi. U doim mustaqil fikrlaydi va bunda u o‘zida mavjud bo‘lgan barcha bilimlardan foydalanadi. U o‘z fikrini mustahkamlash uchun yetarli darajadagi ishonchli dalillarni qatorlashtirib tashlaydi. Bundan tashqari, u o‘z tabiati jihatidan ijtimoiy xarakterga ega bo‘ladi. Chunki xat yozuvchi uni o‘qiydigan odamga mo‘ljallab yozadi.

Tanqidiy fikrlash asoslari uch bosqich (faza)dan iborat bo‘ladi, bular: chaqiriq (da‘vat), anglash, fikrlash (mulohaza) bosqichlaridir.

Ushbu bosqichlar nimani anglatadi?

1-bosqich – *CHAQIRIQ (DA‘VAT)*. Tanqidiy fikrlash chaqiriq deb ataladigan bosqichdan boshlanadi, uning davomida talabalarning qiziqishi uyg‘onadi, zarur savollar tug‘iladi va bunday bilimlarni olish uchun sabablar shakllanadi.

2-bosqich – *ANGLASH*. Shundan keyin ma‘noni anglash bosqichi keladi, uning davomida o‘quvchilar izlash uchun rag‘bat oladilar, ba‘zi hollarda bunga o‘rganadilar ham.

3-bosqich – *FIKRLASH (MULOHAZA)*. Fikrlash bosqichi kulminatsiya hisoblanadi, uning davomida talabalardan o‘z bilimlarini umumlashtirish, bilib olgan narsalarni bungacha bilgan narsalari bilan taqqoslash, ularning savollarga javoblarni qay darajada olganiga qarab baholash (va zaruratga qarab yangi savollarni shakllantirish), bilgan narsalarini yanada katta muammolarga qo‘llash, bilib olgan narsalarini munozara qilish va himoya qilish ko‘nikmalari shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Sozdanie effektivnoy komandy. Praktikum. Sostavitel –
2. A.V.Kovalenko. Tomsk: Izd-vo TPU, 2009.
3. Menshova V.N. Formirovanie professionalnoy komandy. Uchebnoe posobie. – Novosibirsk: SiBAGS, 2004
4. Successful Strategies for Teams. Team Member Handbook by Frances A.Kennedy, Ph.D. Associate Professor, School of Accountancy and legal Studies. Published by the Office of Teaching Effectiveness and Innovation Clemson University. Frances A. Kennedy, 2008
5. Skills to Pay the Bills: Mastering Soft Skills for Workplace Success Published by Lillian Cannon, Glencoe McGraw, 2000